

*Марія Морозенко,
письменниця*

**СВІЙ-ЧУЖИЙ ВОРОГ:
БАЙДУЖІСТЬ ОСВІТЯН, ВІДМЕЖУВАННЯ
СУЧАСНОГО ПИСЬМЕНСТВА ВІД ДИТЯЧО-
ЮНАЦЬКИХ ЧИТАЦЬКИХ ПОТРЕБ ЯК РЕАЛЬНІ
ВИЯВИ ЗАГРОЗИ РІЗКОЇ ПІДМІНИ ДУХОВНОЇ ЕЛІТИ
ПСЕВДОЕЛІТОЮ**

У статті автор ділиться своїми спостереженнями і роздумами щодо складного становища літератури для дітей в сучасному українському суспільстві, закликає педагогів, науковців, письменників і видавців об'єднатися заради порятунку української книжки - а отже й української дитини як майбутнього повноцінного громадянина, патріота своєї землі.

Ключові слова: книги для дітей, освіта, патріотизм, еліта, псевдоеліта, сучасні українські письменники.

*Maria Morozenko,
a writer*

**One's Own and an Alien Enemy: Educators' Indifference,
Alienation of Modern Literature from the Child and Youth's
Reading Needs as a Real Threat of an Abrupt Substitution of
Spiritual Elite for Pseudo-Elite**

In the article the author has shared her observations and meditations on the appalling state of the children's literature in the modern Ukrainian society; has encouraged educators, scholars, writers and publishers to unite for the sake of saving the Ukrainian book - and the Ukrainian child as a future fully-fledged citizen, a patriot of their own land, as well.

Key Words: books for children, education, patriotism, elite, pseudo-elite, modern Ukrainian writers.

Розпочати статтю мені хотілося б із короткої зауваги дописувача-вчителя, який, назвавшись ніком «пересічний вчитель», відгукнувся на одну зі статей професійного журналу для вчителів «Відкритий урок» такими словами: «Те, що вчителі не мають повного навантаження - діло одне: у цьому винна державна програма, яка вкрай набита різними «не важливими предметами». Чому раніше, у 1980—1990 ті роки, ми в школах мали на тиждень по 5 годин математики, 3 години географії, фізики, на одній темі могли вдосталь розглянути матеріалу. А зараз що не урок, то нова тема, а кількість годин менша!!! Про що можна говорити? Про яку якість знань? Я, як вчитель, який отримав вищу освіту, витрачаю багато часу на підготовку до уроку, грошей - на різноманітну методичну літературу і не тільки (я говорю про матеріально-технічну базу для лабораторних і практичних робіт) і отримую заробітну плату на 100-200 грн. більше за людину, яка просто закінчила середню школу та має підлогу в школі. Вибачте, а де ж престиж професії? Для чого я витрачав 5 років свого життя?» [4].

Спробуємо виокремити до цього короткого допису, як і до нашого виступу, триєдність кола пошуку істини: причина, наслідок та висновок, причім давній, як світ: що ми, власне, можемо зробити задля зміни на краще?

Поговоримо про причини. На думку колишнього директора Українського центру оцінювання якості освіти Ігоря Лікарчука, українська освіта перебуває в стані колапсу: «Заробітна плата, яку одержують викладачі вищої школи, змушує їх або шукати іншу роботу, або ж додаткові заробітки, часто нехтуючи при цьому елементарними вимогами педагогічної етики й академічного середовища» [2].

Дійсно, катастрофічно мізерна заробітна плата вчителя не відповідає потребам нормального життя. Втім, не тільки це є болючою точкою дотику. Це й низький рівень шкільних програм, за якими, вірніше, за абсурдними змінами, внесеними до них, як от перелицьована «Історія України», заледве що встигає вчитель. Та й не тільки вчитель, а й самі поплічники перелицьовання. І тому-то маємо ось такий парадокс - програму вже змінено, а підручники ще не видрукувано, тому першу чверть діти навчаються, як доведеться. А іще й згадуване «пересічним вчителем» скорочення годин на вивчення матеріалу, звідси й поверхнєве висвітлення на уроках вагомих та значущих українських тем. Що вже й казати про надважке термінологічне наповнення, у якому діти блукають, як у темряві. Щоправда, і не тільки учні, а й самі вчителі нерідко блукають у сутінках апатії. Згадаймо давню мудрість: «Риба гниє з голови». На превеликий жаль, більшість сьгоднішніх вчителів не є глибинними патріотами. Це надто важливо. Насправді, глибше, аніж ми собі уявляємо. Що може передати учневі обмежена у правах людина, вчитель, котрий, розчарувавшись у всіх і вся, зрікся патріотичної зав'язі? Будь-що - розгубленість, байдужість, безсилля, безпорадність, розпач, апатію... Але ж не потенціал сили. І тут уже від голови переходимо до ший. За зовнішнім виявом демократична держава найперше орієнтує особистість на вільний вияв духовних потреб та бажань. За якісних умов саме освіта формує національну свідомість, надає по праву дружньої опіки юним поколінням ціннісні життєві орієнтири, поєднуючи воедино історичну свідомість та самосвідомість, тим самим плекає в юних поколіннях патріотичну громадянську позицію. Однак тут ми маємо велике протиріччя. У сучасній демократичній Україні псевдоеліта, окупувавши духовні простори країни та нав'язуючи примітивний зміст освіти від початків, орієнтує суспільство на злякисну модель майбутнього. Себто, можна бути бездарем, покручем, злочинцем, а стати навіть і Президентом.

Разом із цим псевдопатріотичним виявом ми маємо суперечну Україні владу, а саме державну політику, яка визнає освіту, як горе-поселенку на задвірках державності. Орган зречення, на який можна й не зважати, що злегка й робиться нині.

В результаті отримуємо не раз уже означені: різку втрату інтелектуалів; зниження кількісного кадрового потенціалу викладачів, охочих ініціювати якісні експерименти в освіті; викорінення ініціативи в зародку та зовнішнє притлумлення свободи в освітніх закладах, без чого не можлива реалізація внутрішнього потенціалу розбудови навчального закладу; відставання реформування освіти від новітніх досягнень світової науки; невідповідність шкільної програми до зацікавлень учнів, як-от учні знають і люблять творчість сучасних авторів, що пишуть на близькі їм теми, а вчителі їй досі не знають навіть імен цих авторів.

Зрештою, що далі від центрів духовного жевріння, то гірше. І не тільки у школах. Наводжу наочні приклади. Перебуваючи у селі Капулівка Нікопольського району Дніпропетровської області в супроводі ініціативної групи акції «Подаруй українську книжку», спостерегла глибокий жаль-зізнання місцевого бібліотекаря. Побачивши привезені нами чудові українські видання, жінка зізналася, що до них «доходить» лише децима україномовних видань. Ті ж книги, які деякі завбачливі автори надсилають бібліотеці самі, на полиці їй не виставиш, зважаючи на їхню кричущу безграмотність та замовну політизовану тематику. Загалом на закупівлю книг ця сільська бібліотека минулоріч отримала 200 грн. «Які книги придбати на ці кошти? - розгублено перепитавши у нас, бібліотекар сама їй відповіла на власне питання. - Купуємо те, що трапиться під руку».

А цю гірку правду я таки спостерегла вже глибше, у моєму рідному районному містечку Млинів (Рівненська область). У районній бібліотеці прізвище відомого сучасного автора Олександра Дерманського, який пише чудові книги для дітей, як мовиться, «зачитані аж до дір», бібліотекар спромоглася записати лише з третьої спроби. Що їй казати, і тут вкрай необхідні не тільки списки цікавих новинок - якісних видань для дітей, а й поновлені списки сучасних авторів, що творять у царині дитячої літератури.

Готуючи матеріал, я проглянула рекомендаційні бібліографічні списки літератури для читання учнями влітку. Сайт «Дитина+Батьки+Школа» [5]. Учням 4-го класу рекомендовано читати влітку байки Леоніда Глібова, казку чеської письменниці Божени Немцовой «Сіль дорожча за золото», відому казку Ганса Крістіана Андерсена «Гидке каченя», міфи народів світу, повість Марка Твена «Пригоди Тома Соєра», повість-казку Джозефа Редьярда Кіплінга «Мауглі» та доволі складну психологічно повість Гавриїла Троєпольського (переклад на укр. Віри Білової) «Білий Бім чорне вухо». Учням 5-го класу, з-посеред більш-менш прийнятних за віком книг, рекомендується поезія Андрія Малишка в 5-ти томах, вірші та поеми Павла Тичини (із ненадрукованого їй призабутого), двохтомник драматичних творів Лесі Українки. А от учням восьмого класу рекомендовано читати, зокрема, й поезію Миколи Василенка «Очна ставка», «Дорога на Парнас», «Тихий зек», «Лукавий попутав», «Мій зеківській притулок», яка, на мій погляд, найбільш прийнятна для вивчення у коледжах та вузах. Особливий акцент роблю на невідповідності віку запропонованих поетичних творів, адже йдеться про більше, аніж бачиться поверхнево. Зважаймо, взяте із родової скрині не для свого плеча вбрання не сидітиме ладно, та ще їй завдаватиме чималих прикрощів. І відтак чи виникне бажання одягнути на себе незручну річ згодом, після пержитого психологічного дискомфорту? Міркуймо й щодо вищого, себто, про розуміння читачами невідповідних власного зросту/віку поетичних зразків. Питання очевидне: навіщо відбивати охоту від читання задалегідь?

Аргументуємо практичні вияви «колапсу» й чіткими статистичними даними. За результатами Всесвітнього опитування Американського інституту громадської думки Дж. Геллапа, кількість задоволених системою освіти в Україні становить лише 38%,

тоді як, наприклад, у Білорусі - 52, а у США - 70. За підсумками дослідження Інституту Горшеніна (серпень 2010 року), якість освіти, що надається сучасною українською школою, кожен п'ятий громадян України (20,2%) оцінює на «двійку». За минулорічними даними зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), яке проходили кращі випускники загальноосвітніх шкіл України, максимально можливу кількість балів (53) за виконання тесту з математики в 2010 році одержали лише 188 абітурієнтів зі 111 тисяч, максимально можливу кількість тестових балів з української мови набрали вісім абітурієнтів з 252 тисяч тих, хто здавав тест; з історії України - одна із 139 тисяч... (усі дані наведено за матеріалами статті «Колапс української освіти» [див. 2]).

Відповідь на одвічне питання: ЩО РОБИТИ?!!!

Насамперед, реформувати систему освіти, що має стати єдиною об'єднавчою структурою комплексу державних, громадських та приватних установ освіти, здатних відтворювати інтелектуальний, духовний потенціал суспільства та задовольняти всі громадські потреби на рівні світових стандартів. Це неможливо зробити без врахування найновіших досягнень сучасної світової науки; без руху згори-вниз, себто, без патріотичної еліти біля важелів державності; без повернення до мірила відповідальності кожного із нас. Поки що ми надто далеко від цього. Найгостріший і найболючіший вияв псевдоосвіти - апокаліпсис думок - це і є реальна картина сьогодення. Хробакуватий апокаліпсис думок, як поплічник повального мавпування. Тисячі разів одурені, звалені з ніг огромом фальшивої інформації, ми втратили можливість бачити речі такими, якими вони є насправді. Покірно чекаємо, що скажуть інші. Похвалять Заходи-Сходи, тоді визнаємо ми. Ми втратили якісні орієнтири, позбулися свого природного орієнтиру на якість без ноти вагань. Ось як у літературі.

Мудрим мірилом літератури є якісна літературна критика, що в основі своїй спирається на аналіз і синтез. Намарне нагадувати, в нинішній Україні ми не маємо професії «літературний критик», так само, як і не маємо спеціалізації «дитячий письменник». Зазвичай до критичного аналізу літературних творів вдається досить вузьке коло рецензентів, щоправда, які дійсно-таки пишуть здебільшого рецензії на прочитані книжки, а менше - розлогі літературно-критичні дослідження. Трапляється читати «критичні дописи» й тих, хто проаналізовану книжку і в руках не втримав. Піар-технології спрацьовують і тут. Що ж стосується шкільної критики - то це взагалі явище позалітературне, переважно зосереджене на примітивному штампованому розборі сюжету. Загалом місце критики дедалі повноправніше посідає рекомендаційна записка: «Ти мені, я тобі».

Виступаючи 25 лютого 2009 року у ЛНУ ім. Івана Франка на «Літературознавчому семінарі», перше засідання якого було присвячене проблемам сучасної літературної критики, доцент Дрогобицького ДПУ ім. Івана Франка Олег Баган зауважив кілька постійних та тривожних проблем сучасного українського навколелітературного дискурсу, які, зокрема, стосуються і літературної критики дитячої літератури [1]. Це проблеми: відсутності етичної основи, коли сучасний критик почуває себе безвідповідальним перед долею нації, духовно-моральними принципами суспільства, тому то для нього ідея культурно-естетичного зростання людини і соціуму є просто безвідносною, головне - виразити самого себе; стирання індивідуальності, коли особистість зникає в океані метушливої новочасної маскультури, як кораловий острів, а втрата індивідуальності веде до сірості, безликості критики; відсутності настрою змагання, коли література набуває ознак певної бутафорності, а її критика - ознак такої собі «плюмажності»: вона ніби є, але її безпринципність і безідейність та термінологічне багатослів'я перетворюють її у пір'їсту порожнечу; нового масовізму, коли критик поставлений у становище, коли він може й повинен не стільки аналізувати глибину й вишуканість твору, скільки уміння якогось автора сподобатися людям з вульгарними смаками, натомість

сучасний читач оцінює самого критика не за тим, наскільки він професійний, а за тим, наскільки він «прикольний»; ринкової залежності, коли сучасний критик опинився у класичному замкнутому колі обмеженого впливу: щоб бути запитаним, він мусить добре продаватися; щоб добре продаватися, він мусить бути доступним; а щоб бути доступним, він мусить відмовитися від основних принципів справжнього критика; відсутності реального критицизму, коли не може бути критиком людина, яка цурається чіткої світоглядної позиції, яка не має визначених основ і мотивації пристрасного змагання за ідею, яка остерігається виділитися із юрби і боротися за щось, яка підігрує плебейським настроям і смакам у суспільстві й об'єктивно нічого не може вдіяти із всезагальним тиском капіталу та його корисливих інтересів.

З огляду на ці різкі, а все ж цілком слушні зауваги, та бачачи без рожевих окулярів практичний бік реалій, можемо констатувати вмирання в зародку фахової літературної критики. Літературна критика, що як «генератор» літературного процесу визначає напрям літератури, нині стрімко втрачає свої якісні пріоритети. Зважаймо: справжня критика не може бути модною, позаяк мода часто-густо пропагує поверховість. Горе-критик, який має доволі вузький світогляд, або ж відмикає значущість візійності письма та нав'язує єдино можливий, себто свій власний менторський погляд на літературу, з площини власної упередженості на винятковість опускає рівень художнього смаку читача, завдає значної шкоди літературі стовпищем задекларованих місць для графоманів.

Кандидат історичних наук, книгознавець, автор-організатор ресурсу КЛЮЧ Наталя Марченко, на черговому круглому столі, що проходив 30 березня цього року в Національному музеї літератури (за ініціативи президента Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва Уляни Гнідець) і неминуче торкався проблем критики дитячої літератури, ратувала за рецензування та критичний огляд сучасних книг авторами, а також і науковцями. Звісно, що найбільш якісну віддачу ми мали б в іншій формулі - створення фахового літературно-критичного видання командою критиків-професіоналів та його усестороння підтримка. Але ж, знову-таки, і тут замкнене коло. Звідки ж має з'явитися команда професіоналів, коли досі в навчальних закладах України не має окремих кафедр дитячої літератури?

Водночас, духовні процеси в нашій державі «загальмовані». Стільки мотлоху видається, публікується, тиражується, аби тільки не пробився крізь товщу сміття цілісний елітарний культурний продукт. Низькосортне та дріб'язкове підтримується і рекламується. І це теж політика витіснення вартісного та цінного. Отож, і ця ланка духовного життя має пробуджуватися всупереч усьому. Що, зрештою, також сприяє відкритій дії. Письменники, зрештою, навчилися обходитися без дотацій держави. Видавництва, промоція, навіть і премії за літературну діяльність, як-от, Шевченківська народна, можуть обходитися без державної запоруки. От якби ще, при наявному стані, держава не ставила підніжки, а при кращому стані - підставляла надійне плече.

Письменниця та видавець Ірина Мацко в статті «Про статус сучасної української дитячої літератури» [3] наводить такі дані: в Україні книжки для дітей спільно з авторами створюють більше 250 видавництв. Насправді кількість не відповідає якості. А в даному випадку й задекларованій діяльності. На пальцях руки можна порахувати видавництва, які видають якісну літературу для дітей. І трохи більше авторів, які пишуть цікаві та вартісні твори для дітей.

Література - дорадчий вказівник. Отож, власних дітей ми спрямовуємо власноруч простеленими шляхами. Книги, що продукують насилля та жорстокість, формують покоління відповідної віддачі. В свою чергу, депресивна література фокусує внутрішній світ дитини на депресивні вияви суспільного буття. Зрештою, вочевидь так воно і є: нинішній стан суспільства класифікується вочевидь депресивними виявами.

Інтерес до читання прямо залежить від якості літератури, коли герої книг зрозумілі для сучасного читача, не несуть на собі припорошеного цвіллю ідеологічного наповнення. Хороша, мудра та якісна книга - це платформа інтелектуального розвитку суспільства. Поки що ми маємо картину, перевернуту догори дригом: не увінчані лаврами класика письменники не мають шансів проникнути до шкільної програми.

Писати для дітей непросто, навіть неможливо, коли ти не відчуваєш себе відкритим на розстріл, дитиною з великим вразливим серцем. Чи легко сучасному письменнику жити із таким серцем? І коли біль стає нестерпним, чи не послуговується він імплантантом? Штучна подоба майстра можлива. Але читачі-діти найтонше вловлюють штучність. Тому-то відштовхує дітей награність та загравання. У цій грі своїм стати неможливо, є лишень одне правило - бути своїм. Мізерний відсоток дорослих здатний бачити світ так, як і у дитинстві. Замуленість - це риса дорослого життя.

На протигагу чутому не раз заперечу - неправда, що діти не читають. Неправда, що діти збайдужілі до книжки. Не раз бачила, як трепетно діти обирають для себе книги улюблених (уже!!!) авторів на Форумі видавців, спостерегла під час автограф-сесій, як-от на Книжковому арсеналі, спілкування підлітків-читачів про книжкові новинки в межах авторської студії «Духовність української родини», повсякчас чую відгук читачів на сучасні книги.

Проблема тут у іншому. Не читають батьки, мало читають вчителі. Наводжу реальні приклади. Минулого року, як заступник голови КМВ ВЖТ імені Олени Теліги, з колежанкою Валентиною Литвиною започаткували в одній із київських шкіл студійні заняття, винагороджуючи активних учасників студій (класи) добірками книг та журналів. Бажаючи найперше залучити вчителів до продовження експерименту, отримали за півроку праці, як наслідок, коротке резюме: «Добре, що ви нам створили бібліотечку, але якби це були програмні твори, а так ми ці книги (сучасна українська література!) не читаємо самі, й дітям не даємо, бо вони й так дуже зайняті». Як мовиться, хоча б задля цікавості.

Все починається з родини. Минулого літа мої семирічні племінниці допомогли запровадити родинний експеримент: читання для дорослих. І треба було бачити, з яким нетерпінням ці дві дівчинки, які, за словами їхніх батьків, щовечора сидіють біля комп'ютера, вже на третій день зворушили мене запрошенням до читання. А вже після спільного читання ми разом обговорювали прочитане. Це була одна із моїх улюблених книг «Чудеса маленького міста» Гурама Петріашвілі. Результат не забарився. За два тижні таке читання стало звичним, а після повернення племінниць додому я мала телефонний дзвінок від рідних, мовляв, і що це ти з дівчатами зробила, вони вже й нас закликають до читання...

Зрештою, об'єднавшись, мусимо знайти вихід із глухого кута. А вже бачимо вочевидь, місце високоосвіченої української еліти - керманців національної ідеї, відданих жертвних патріотів, сповідників традиції та побережників (хранителів) родової моралі: високої культури, порядності, скромності, доброчесності тощо, - зайняли особливого рівня здібностей, з викоріненим почуттям сорому, здатні до провокації та злочинних ігор (насилля, жорстокої розправи) задля власного збагачення чи матеріальної вигоди. Ця паразитична пародія на справжню еліту - псевдоеліта, яка має спотворений генетичний код, уражений маніакальною жадобою влади, лакейськи прогинаючись перед лантухами з грішми (продажність - убивця порядності), виставляють наперед себе напускне фальшиве українство (носити вишиванку та їсти сало - не є свідченням відповідності національній гідності), чужорідні пріоритети життя, підмінені поняття та міфічні цінності (на кшталт аморальності, жорстокості, ненависті), помпезно-показові риси (нині вдавана релігійність є саме такою рисою), а разом

із цим сприяють розтлінню нації, знищенню корінного народу. Покликання псевдоеліти - сприяння кризовим проявам у всіх сферах життя, формування псевдодержави. Такою є нинішня Україна. Планомірна урядова політика знищення елітарного українського мистецтва та насадження натомість запозичень деградованої культури спирається на головний постулат: інтелектуальною нацією неможливо керувати, якщо ти сам не є її складовою, щоби́льше - внутрішньо поступаєшся її духовним перевагам. Деградація суспільства здійснюється псевдоелітою задля «витворення» достойного свого рівня фону - на тлі дурників так легко видаватися інтелектуалом.

З огляду на те, що еліта повсякчас виконує функції будівничі, псевдоеліта вдається завжди до руйнівних дій, мусимо об'єднувати сили всупереч корозійній системі, вибудовуючи духовний вимір нації наперекір всьому - тиску, безгрошів'ю, підніжкам та іншому. Це непростий шлях, але найбільш гідний для справжнього українця-достойника, незалежно від його професійної спрямованості та приналежності до творчої плеяди письменства.

Література

1. Багам О. Спокуси і пастки літературної критики [Електронний ресурс] // ЛітАкцент. -15 червня 2009. - Режим доступу: <http://litakcent.com/2009/06/15/spokusy-i-pastky-literaturno-jikrytyky/>
2. Лікарчук І. Колапс української освіти. // «Дзеркало тижня», №8, 5-11.03.2011 р.
3. Мацко І. Про статус сучасної української дитячої літератури [Електронний ресурс] // - Режим доступу: <http://petryk.com.ua/465>
4. «Низька зарплата вчителів криється в малому педагогічному навантаженні, - міністр освіти» // «Відкритий урок» від 10 червня 2010 року, перша шпальта новин.
5. Сайт: Дитина+Батьки+Школа - [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://schoolua.blog.ua/html/1310721,262146,21.html?37559>